

הרב יצחק אפריון, ישיבת נצר מטעי

עיון בהשמטת הרמב"ם את איסור לימוד תורה לנכרים

א. מקור הדין

הגמ' בחגיגה (יג ע"א) מביאה "ואמר רבי אמי: אין מוסרין דברי תורה לנכרי, שנאמר "לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום" (תהלים קמז, כ).

מפשטם של דברי רבי אמי עולה שהאיסור ללמד את הגוי אינו מדאורייתא, והינו מדרבנן או אולי מדברי קבלה, שהרי הפסוק שמביא רבי אמי אינו מפסוקי התורה.

אמנם, התוס' (שם בד"ה אין מוסרין) הקשו מהגמ' בסנהדרין (נט ע"א) "ואמר רבי יוחנן: נכרי שעוסק בתורה חייב מיתה, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה (דברים לג, ד) - לנו מורשה ולא להם", ומכיוון שיש לגוי איסור דאורייתא ללמוד תורה, א"כ ישראל המסייעו ומלמדו, יעבור על איסור דאורייתא של "לפני עיוור לא תתן מכשול", ומעתה יש להקשות מדוע לא למד רבי אמי שיסוד האיסור הינו מדאורייתא.

מתרצים התוס' שהאיסור שהביא רבי אמי מכוון לאופן כזה שאין איסור 'לפני עיוור', וכגון שיש גוי אחר שרוצה ללמדו תורה, שבזה אינו עובר על 'לפני עיוור', מפני שבלאו הכי יש מי שילמדו, ועי"ש שמוכיח כלל זה מנתינת יין לנזיר. תוס' הרא"ש (סנהדרין שם, בד"ה גוי) תירץ באופן אחר, וכתב - "וי"ל דההוא קרא פשוט ליה יותר". מפשטות דבריו נראה שאכן קיים איסור דאורייתא של "לפני עיוור", אך רבי אמי רצה להביא את המקור המדויק המכוון בפירוש לאיסור ללמד את הגוי - "לא עשה כן לכל גוי...", מבלי להגיע לדין הכללי של "לפני עיוור".

מאידיך גיסא, מדברי הגמ' בב"ק (לח ע"א) נראה שאין איסור כלל:

ת"ד: וכבר שלחה מלכות רומי שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם, קראו ושנו ושלשו. בשעת פטירתן, אמרו להם: דקדקנו בכל תורתכם ואמת הוא, חוץ מדבר זה שאתם אומרים: שור של ישראל שנגח שור של כנעני - פטור, של כנעני שנגח שור של ישראל, בין תם בין מועד - משלם נזק שלם, ממ"נ? אי רעהו דוקא, אפילו דכנעני כי נגח דישאל ליפטר, ואי רעהו לאו דוקא, אפילו דישאל כי נגח דכנעני לחייב, ודבר זה אין אנו מודיעים אותו למלכות.

מדברי הגמ' נראה שחכמי ישראל לימדו תורה את הסרדיוטות של רומי, דלא כהוראת רבי אמי. לסתירה זו בין הגמרות מביאים התוס' (בד"ה קראו) ב' תירוצים:

א. המלכות הכריחה אותם ללמד את הסרדיוטות, ועל איסור זה אין חיוב של מסירות נפש.

ב. הלימוד נעשה רק לאחר שנתגירו. וכן הביא גם הרא"ה (מובא בשטמ"ק שם). ומקור תירוץ זה מובא בספרי (וזאת הברכה פיסקה שדמ):

וכבר שלחה מלכות שני סרדיטיאות ואמרה להם **לכו ועשו עצמכם יהודים** וראו תורתם מה טיבה הלכו אצל רבן גמליאל לאושא וקראו את המקרא ושנו את המשנה מדרש הלכות והגדות בשעת פטירתם אמרו להם כל התורה נאה ומשובחת חוץ מדבר אחד זה שאתם אומרים גזילו של גוי מותר ושל ישראל אסור ודבר זה אין אנו מודיעים למלכות.

נמצינו למדים מדברי הגמרות שללמד גוי לכ"ע הדבר אסור. והעובר על כך עובר גם על איסור דאורייתא של "לפני עיוור" וגם על דברי חז"ל "לא עשה כן לכל גוי".

ב. השמטת איסור זה בדברי הרמב"ם והשו"ע

בדברי הרמב"ם ביד החזקה, ובדברי השו"ע, לא נכתב במפורש איסור זה. וראוי לעיין בהשמטה זו, שהרי ניחא אם הדין היה תלוי במחלוקת בין התנאים או האמוראים, וא"כ היה אפשר לומר שהרמב"ם לא פסק דין זה, אך מהדברים שהבאנו לעיל נראה שאין חולק על האיסור הקיים בללמד גוי תורה, והרמב"ם באופן עקבי פוסק כמעט כל דין השנוי בגמ' להלכה, ומדוע השמיט דין זה. האחרונים הביאו הסברים שונים לכך. ואכתוב חלקם.

בשו"ת באר שבע (קונטרס באר מים חיים ס' יד) כותב שבעיניו רואה רבנים שמלמדים גויים תורה, ומתוך כך שואל מהו ההיתר ההלכתי ללימוד זה. לשיטתו, **הרמב"ם והשו"ע השמיטו דין זה, משום שהוא אינו להלכה**. והסיבה לכך היא גמ' אחרת במסכת ב"ב (כא ע"א) שממנה נראה שמותר ללמד תורה לגוי.

הגמ' דנה בתקנת ר' יהושע בן גמלא להושיב מלמדי תינוקות בכל המדינות והערים. ועל כך הגמ' מקשה:

מיתיבי: אחד מבני חצר שביקש לעשות רופא, אומן, וגרדי, ומלמד תינוקות - בני חצר מעכבין עליו! הכא במאי עסקינן - בתינוקות דעכו"ם. ת"ש: שנים שיושבין

בחצר, וביקש אחד מהן לעשות רופא, ואומן, וגרדי, ומלמד תינוקות - חבירו מעכב עליו; ה"נ בתינוקות דעכו"ם.

מתירוצי הגמ' בשתי הת"ש נראה שבני החצר יכולים למנוע פתיחת מוסד חינוכי לתינוקות עכו"ם. מדייק הבאר שבע שוודאי שאין הכוונה שמדובר על לימודי חול ולכן יכולים בני החצר לעכבם, שהרי אם כך אפילו אם מדובר בתינוקות של ישראל, רשאים בני החצר לעכבם, ופשוט הוא בדברי הראשונים,¹ ואם מדובר על לימודי חול, הגמ' הייתה מתרצת שמדובר בתינוקות ישראל, אך לא הביאה תירוץ זה משום דלא שכיח ללמד את בנו הקטן אומנות, ובוודאי שישיראל יעדיפו את לימוד התורה הקדושה עפ"י הציווי של "ושנתם לבניך", וא"כ מדובר בגמ' על לימוד תורה לתינוקות עכו"ם. ועל זה יכולים לעכב בני החצר מדין ריבוי הדרך יעו"ש, ומכאן שאין איסור כלל ללמד תינוקות גויים תורה, וה"ה שאר גויים.

ומכאן מסיק הבאר שבע שדברי רבי אמי הינם אסמכתא בעלמא, ולפי זה גם לא קשה מהגמ' בב"ק שהובאה לעיל משני סרדיוטות, שלדינא מותר ללמד את הגוי תורה, ולכן הרמב"ם והשו"ע לא פסקו לאסור.

בסוף תשובתו מחדש הבאר שבע עניין נוסף, שגם רבי אמי אסר בדווקא למסור לגוי "דברי תורה עם טעמן ונמוקן וסודותיה", אך לימוד גרידא לא אסר כלל, ומדייק את דבריו מהרקע לדברי רבי אמי - המשנה (חגיגה יא ע"ב) שנאמר בה "אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד...".

על דברי המשנה "ולא במרכבה ביחיד" מביאה הגמ' (שם יג ע"א):

תני רבי חייא: אבל מוסרין לו ראשי פרקים. אמר רבי זירא: אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין, ולכל מי שלבו דואג בקרבנו. איכא דאמרי: והוא שלבו דואג בקרבנו. אמר רבי אמי: אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש בו חמשה דברים: שר

1. כ"כ בפיה"מ לרמב"ם (שם, פ"ב מ"ג) "והטעם שאינו יכול למחות בידו כניסת התינוקות ואף על פי שהם נכנסין ויוצאין כדי שתורה התורה בישראל, ולפיכך אין הדין הזה אלא במלמד תינוקות תורה, אבל אם היה מלמד חשבון או הנדסה יכול למחות בו ולומר לו איני יכול לישן לא מקול הנכנסין ולא מקול היוצאין". וכ"כ בנמוק"י (שם, יא ע"א מדפי הרי"ף): "ותינוקות דעובדי כוכבים לאו דוקא דהוא הדין לתינוקות דישיראל אם מלמד אומנות ולא נקט תינוקות דעובדי כוכבים אלא למעוטי תינוקות של בית רבן שאין בני חצר יכולים לעכב עליו כיון שאנו מושיבין אותם מתקנת ב"ד".

עיון בהשמטת הרמב"ם את איסור לימוד תורה לנכרים ♦ קא

חמישים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש. ואמר רבי אמי: אין מוסרין דברי תורה לנכרי, שנאמר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום...

נראה שהמשנה והגמ' דיברו על עניינים של סתרי תורה, וא"כ נראה שגם דברי רבי אמי הינם 'דבר הלמד מעניינו', והוראתו מיוחסת דווקא ללימוד סתרי תורה לגוי.

אמנם למעשה כתב הבאר שבע לאסור: "ועם כל זה אומר אני שומר נפשו ירחק מלמוד עמהם כיון שהסכים הקדוש ברוך הוא עם משה ששיבר הלוחות".²

אבל נראה מרוב האחרונים שהם מבינים אחרת בשיטת הרמב"ם.

בשו"ת "יד אליהו" (ס' מה) כתב שוודאי הרמב"ם סבר שיש איסור ללמד תורה את הגוי, והסיבה שלא פסק כן במפורש בהלכותיו, משום שהדין יכול להילמד בקל וחומר מאחד משלשה דינים אחרים שפסק הרמב"ם.³ הדין הראשון הוא פסיקת הרמב"ם בהלכות ת"ת⁴ (פ"ד ה"א) לגבי לימוד לתלמיד שאינו הגון:

אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, או לתם, אבל אם היה הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו, אמרו חכמים כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאילו זרק אבן למרקוליס...

ואם מותר ללמד תלמיד מישראל רק כשהינו הגון ובעל מעשים טובים ולא כשהולך בדרך לא טובה, ק"ו שאין ללמד גוי.

הדין השני הוא פסיקת הרמב"ם בהלכות עבדים⁵ (פ"ח ה"ח) לגבי לימוד תורה של האדון לעבדו:

"ואסור לאדם ללמד את עבדו תורה ואם למדו לא יצא לחירות". ואם אסור ללמד את עבדו הקרוב אליו, כ"ש גוי סתם. ובאופן זה הסביר גם האגרות משה (יר"ד ח"ג סי' פ"ט).

---

2. וכוונתו לגמ' ביבמות (סב ע"א) "שיבר את הלוחות - מאי דרש? אמר: ומה פסח שהוא אחד משש מאות ושלוש עשרה מצות, אמרה תורה: כל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה וישראל מומרים, על אחת כמה וכמה. והסכימה דעתו לדעת המקום..." , ואם אין התורה ראויה להנתן לישראל מומרים, ק"ו לגויים גמורים.

3. ואת הבנתו והסברי הבאר שבע דחה שם, ועי' באריכות גם בשו"ת יביע אומר (ח"ב יו"ד סי"ז)

4. וכ"פ השו"ע יו"ד סי' רמו ס"ז.

5. וכ"פ השו"ע יו"ד סי' רסז סע"א.

הדין השלישי הוא פסיקת הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה ה"ט) לגבי עכו"ם שלומד תורה: "עכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה... ואם עסק בתורה, או שבת, או חדש דבר, מכין אותו ועונשין אותו".

וכפי שלמדנו לעיל, גם מדין זה המופיע בגמ' שהבאנו לעיל, למדו הראשונים שאסור גם ללמד תורה את הגוי, מדין 'לפני עיוור'.

התייחסות נוספת ברמב"ם לשאלה זו מופיעה בשו"ת הרמב"ם פאר הדור⁶ (סי' נ). שם נשאל הרמב"ם: "אם מימרת רבי יוחנן גוי שעוסק בתורה חייב מיתה אם זה הלכה, ואם צריך לימנע כל בר ישראל אשר ילמד דבר מהמצוות הנלמדים משבע מצוות, או לא". וזוהי תשובתו:

הלכה הוא בלא ספק, ואם תהיה יד ישראל תקיפה עליהם ימנע מתלמוד תורה עד שיתגייר. אכן אינו נהרג אם עסק בתורה, דהא חייב מיתה אמר, ולא אמר נהרג, כמו שאמרו (סנהדרין נז ע"א) על שבע מצוות בן נח נהרג. **ויכול ללמד המצוות לנוצרים, והשכר והעונש, כי יש כמה מהם שיחזרו למוטב...**

בפשט דברי הרמב"ם נראה שהתיר ללמד תורה את הנוצרים. וגם אם נדייק ונאמר בדווקא נוצרים ולא בעלי דתות אחרות,⁷ סוף סוף מפורש ברמב"ם שמוותר ללמד את הגוי תורה, וכדברי שו"ת באר שבע.

אמנם, לאחר עיון בדבריו נראה להסביר באופן אחר.

כהקדמה לכך, נאמר שהפוסקים דנו בגבולות האיסור והעמידו חילוקים שונים מה אסור ללמד, ומהם ההיתרים השונים.⁸ כבר בגמ' (סנהדרין נט ע"א) מפורש שמוותר ללמד את הגויים את הדינים השייכים לז' מצוות בני נח, והפוסקים דנו גם בחילוקים שונים כגון לימוד תורה לקטן, תורה שבכתב מול תורה שבע"פ, לימוד ארעי בבית ישראל מול לימוד עיוני, לימוד פשטי התורה מול סודות התורה.

---

6. בהוצאת מכון ירושלים תשד"מ.

7. וכפי שמנמק הרמב"ם בנוסחה אחרת, המצוטטת בהגהות המהדיר הראשל"צ הרב דוד יוסף שליט"א (בהערה 5), שהלימוד מותר דווקא לנוצרים שרק מגלים בתורה פנים שלא כהלכה, בניגוד לישמעאלים שסוברים שאין תורה מן השמים וכאשר ילמדו את תורתנו, ימצאו שטורת את הבנתם וינסו לפרש התורה עפ"י "הקדמותיהם המופסדות".

8. חילוקים שונים כגון לימוד תורה לקטן, תורה שבכתב מול תורה שבע"פ, לימוד ארעי בבית ישראל מול לימוד עיוני, לימוד פשטי התורה מול סודות התורה, ועוד.

אחד הדיונים שדנו הפוסקים הוא לימוד תורה לגוי הרוצה להתגייר. והמחלוקת אינה בלימוד הקשור לקבלת עול מצוות שהוא מהות הגיור, אלא ללמד תורה גרידא, ללא כל קשר לגיור, משום שמראה נכונות ורצינות לעבור תהליך של גיור.

בשאלה זו נחלקו האחרונים, מהרש"א ור' עקיבא איגר. בגמ' בשבת (לא ע"א) מובא הסיפור על הגוי שבא להתגייר ע"מ להיות כהן גדול. ומובא שם שהלל גיירו, אך אמר לו "כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות? לך למוד טכסיסי מלכות".

מהרש"א (חידושי אגדות שם, בד"ה אמר ליה) מקשה, שהרי אין מקבלין גרים אם כוונתם פסולה, וכאן כוונת הגוי כדי ללבוש בגדי כהונה ולהתכבד בהם. ומתרץ שאכן אין כוונת הגמ' שגיירו בתחילה, אלא שקיבל על עצמו לגיירו, ולפני שלימדו העמידו על התנאי שהגירות תחול רק במידה ויתגייר לשמה. ועל כך שואל המהרש"א: "ואין להקשות דא"כ היאך למדו תורה קודם שנתגייר הא אמרינן בפרק ארבע מיתות דעובד כוכבים הלומד תורה חייב מיתה, די"ל דהכא כיון שבא לגייר שרי ללמוד תורה".

מאידיך גיסא, בשו"ת רע"א (מהדו"ק סי' מא) נוטה להחמיר מללמדם, ודוחה את ראיית המהרש"א על פי דברי התוס' (יבמות כד ע"ב בד"ה לא בימי דוד; קט ע"ב בד"ה רעה) שמפרש שאכן הלל גיירו קודם שלימדו, משום שהיה בטוח שכוונתו לשם שמיים, וא"כ נסתרת ראיית המהרש"א.

ניתן להביא סיעתא לדברי המהרש"א מדברי המאירי (סנהדרין נט ע"א):

וכן הדין אם עסק בתורה שלא לכוונת קיום עיקרי מצוותיה אלא שלבו חפץ לירד לידיעת תורתנו ותלמודינו ראוי ליענש, מפני שבני אדם סבורים עליו שהוא משלנו מתוך שרואין אותו יודע ויבואו לטעות אחריו. ומ"מ כל שהוא עוסק בעיקרי שבע מצות ובפרטיהם ובמה שיוצא מהם אף על פי שרוב גופי תורה נכללים בהם, מכבדין אותו אפילו ככהן גדול, שאין כאן חשש לטעות אחריו שהרי אף בשלו הוא עוסק. וכל שכן אם חקירתו על דעת לבא עד תכלית שלימות תורתנו עד שאם ימצאנה שלימה יחזור ויתגייר. וכל שכן אם עוסק ומקיים עיקרי מצותיה לשמה אף בשאר חלקים שבה שלא משבע מצות.

מחדש המאירי שגוי שעוסק בענייני ז' מצוות בני נח וכ"ש אם לומד כדי להבין ענייני התורה מתוך חקירה ישרה ורצון אמיתי עד כדי שיכול להביא לידי גיור, הדבר מותר. ואמנם המאירי התייחס ללימוד הגוי באופן עצמי, אך לכאורה הוא הדין גם ללמד גוי שיהיה מותר אם אלו כוונותיו.

בדרך זו של המאירי ניתן לדייק בדברי הרמב"ם בתשובתו "ויכול ללמד המצוות לנוצרים, והשכר והעונש, כי יש כמה מהם שיחזרו למוטב...". וא"כ עקרונית סובר הרמב"ם שיש איסור, אך גויים בעלי כוונות ישרות אמיתיות, סובר הרמב"ם שמותר ללמדם, וצ"ע.

אמנם, לענ"ד ישנו הסבר יותר מדויק ברמב"ם. אם נתבונן בשאלה שנשאל הרמב"ם, נראה שנשאל ב' שאלות. השאלה הראשונה היא האם אכן יש חיוב מיתה לגוי, והשאלה השנייה היא האם מותר ללמד את הגוי ז' מצוות בני נח.

לשאלה הראשונה ענה הרמב"ם שאכן "גוי שעוסק בתורה חייב מיתה", ולשאלה השנייה האם מותר ללמדם ז' מצוות בני נח, ענה הרמב"ם "ויכול ללמד המצוות לנוצרים והשכר והעונש". ועפ"י הבנת השאלה, היתרו של הרמב"ם ללמד המצוות קאי בדווקא על ז' מצוות בני נח, ולא על שאר לימוד תורה ומצוות,⁹ וזה מתאים לשיטה המרכזית באחרונים, שהרמב"ם אסר לישראל ללמד גוי תורה ומצוות. ואח"כ ראיתי שבשו"ת ציץ אליעזר (כא ס' כה) כתב בדומה להסבר זה ברמב"ם.

לסיכום: מדברי רוב האחרונים נראה שהרמב"ם פסק את דין העקרוני בגמ' האוסר ללמד את הגוי תורה. וכפי שהזכרנו, האחרונים האריכו לדייק מהו גבול האיסור ומהם ההיתרים השונים, וע"כ אליבא דהלכתא יש לעיין בדברי האחרונים הדנים בכך.

saruly1@gmail.com

---

9. ועל בהגהות המהדיר הראש"ל הרב דוד יוסף שליט"א שמביא נוסחה נוספת ברמב"ם, שעל פיה אין ראיה לדברינו, וכן אפשרויות נוספות להבנת דברי הרמב"ם, ואכמ"ל.